FILOZOFIA
Roč. 65, 2010, č. 7

NIEKOĽKO POZNÁMOK K NAIVNÉMU REALIZMU, KONŠTRUKTIVIZMU A KRITICKÉMU (VEDECKÉMU) REALIZMU

JURAJ ŠUCH, Katedra filozofických vied FHV UMB, Banská Bystrica

ŠUCH, J.: Several Remarks on Naïve Realism, Constructivism and Critical (Scientific) Realism
FILOZOFIA 65, 2010, No 7, p. 664

The article presents different views of understanding the meanings of historical facts and the nature of historical narratives. It also points to the problems related to understanding of historical work and historical narratives in selected works of the representatives of naïve realism, constructivism and critical realism. It is assumed that Eugen Zeleňák's presentation of the basic ideas of critical realism (which stresses the importance of applying various conceptual frameworks) could have constructivist consequences.

Keywords: Naïve realism – Constructivism – Critical realism

Medzi problémy, ktorých riešenia zrkadlia zložitosť povahy histórie a historického poznania, patrí aj problém historického faktu. V súvislosti s diskusiami o teórii sociálneho faktu Václav Černík predstavil svoj pohľad na problém historického faktu v stati *Formovanie teórie spoločenského faktu* [3], v ktorej upozornil na význam rozlišovania medzi ontologickou, epistemologickou a metodologickou dimenziou faktu. Zároveň v nej podal svoje chápanie historického faktu, ktoré navrhovalo „strednú cestu" medzi názorovými pozíciami konštruktivistov a naivných realistov. Pozitívny postoj k snahe o formulovanie „strednej cesty" vyjadril aj Eugen Zeleňák v stati *Historický fakt, realizmus a konštruktivizmus* [18], kde kriticky upozornil na niektoré diskutabilné aspekty Černíkovho chápania historického faktu a zjednodušenú interpretáciu názorov teoretikov zaraďovaných do tábora tzv. konštruktivistov.[1] Napriek tomu, že v obsahu týchto dvoch statí sa približuje viacero kľúčových aspektov dotýkajúcich sa problematiky historického faktu a histórie, v súvislosti s predstavou „stredovej pozície" Václava Černíka a Eugena Zeleňáka, nachádzajúcej sa medzi tzv. *naivným realizmom* a *konštruktivizmom,* sa objavujú nielen nejasnosti, ale aj závažnejšie otázky. V tomto príspevku si kladieme za cieľ upozorniť na niektoré problémové aspekty názorových pozícií naivných realistov, konštruktivistov

[1] Václav Černík v spojitosti s pojmom *faktu* poukazuje na jeho ontologický, noetický a metodologický aspekt. Zároveň v súvislosti s názorovou pozíciou vedeckého realizmu uvažuje o observačných výrokoch a teoretických výrokoch ([3], 674 – 677). Eugen Zeleňák poukázal na problematickosť a nefunkčnosť úvah o observačných výrokoch v spojitosti s vedeckým (kritickým) realizmom ([18], 630 – 632).

a stúpencov kritického (vedeckého) realizmu, ktorého základné tézy predstavil Eugen Zeleňák.

Pri hľadaní strednej cesty je dôležité identifikovať a vymedziť pólové pozície, ktoré v statiach Zeleňáka a Černíka predstavuje na jednej strane *naivný realizmus* (blízky „tradičnému" pohľadu na históriu) a na strane druhej *konštruktivizmus* (spájaný najmä s prácami Haydena Whita a Franka Ankersmita). Eugen Zeleňák výstižne poukazuje na heterogénnosť názorov predstaviteľov tzv. konštruktivizmu ([18], 626) a podobne možno hovoriť o heterogénnosti názorov obhajcov „tradičného pohľadu" na históriu, ktorí sa kriticky vyjadrovali k prácam z tábora konštruktivistov.[2] V posledných desaťročiach minulého storočia sa v diskusiách o povahe histórie medzi anglosaskými autormi najvýraznejšie zviditeľnil Geoffry Elton, ktorý ostro kritizoval relativizujúce pohľady na históriu (E. H. Carra, H. Whita) a neustále obhajoval „tradičný" pohľad na históriu. Vo svojej práci *Prax histórie* (1967) [6] zdôrazňoval autonómne postavenie histórie a historikov, pričom varoval pred „módnym" uplatňovaním metód a modelov pochádzajúcich z teórií sociálnych vied, ktoré by odporovali charakteru pramenného materiálu ([6], 37 – 38). Zároveň vyjadril svoje presvedčenie o možnosti historika objaviť pravdu o minulosti ([6], 54), ktoré podľa neho Carrovo rozlišovanie medzi faktmi o minulosti a historickými faktmi, spojené s kladením neprimeraného dôrazu na poznanie (dostupnosť) alebo rôznu interpretáciu faktov o minulosti, spochybňovalo ([6], 55 – 56). Polemizujúc s Carrovým chápaním faktov tvrdil, že „historické fakty sú poznateľné len prostredníctvom prameňov (evidence), ktoré sa zachovali, a v mnohých prípadoch tieto pramene nie sú jednoznačne vypovedajúce", pričom rozdiely v prácach historikov, ktoré sa dotýkajú významov udalostí a presného smerovanie dejín, „nie sú otázkou interpretácie faktu, ale jeho zistenia, a rozdiely sú pravdepodobne dôsledkom stupňa a hĺbky poznania" ([6], 60). Odlišný pohľad na Eltonovo chápanie faktov, ktoré historik odkrýva (jedným správnym spôsobom) z dostupných prameňov, formulovali obhajcovia „tradičného pohľadu" na históriu Michael Stanford a Richard Evans.[3] Samotné objavenie pravdy o minulosti podľa Eltona vyžaduje nielen odborné zhodnotenie získaných prameňov, ale aj imaginárnu rekonštrukciu a interpretáciu, ktoré majú byť kontrolované „kladením správnych otázok a aplikáciou osvetľujúcich pravdepodobnostných štandardov" ([6], 84).

Aj keď podľa Eltona môžu historika znepokojovať dva problémy – „nedostatok po-

[2] Odlišnosti v názoroch obhajcov „tradičného pohľadu" Geoffry Eltona, Michaela Stanforda a Richarda Evansa sa objavujú najmä pri riešení otázky legitímneho použitia konkrétnych prístupov a metód (teórií) pri skúmaní a predstavovaní minulosti. Kým napríklad Elton varuje pred Gadamerovým hermeneutickým prístupom ([7], 29), Stanford odporúča historikom čítanie jeho prác, keďže jeho dielo má význam pre viacero disciplín a Gadamer je „praktický filozof" ([12], 200). Kým Elton zdôrazňuje historikovo objavenie pravdy z dostupných prameňov, ktorá má byť nezávislá od interpretačných teórií a prítomnosti ([7], 51 – 55), Stanford ([11], 80) a Evans pripúšťajú význam historikovej interpretácie a objavovanie viacerých významov v pramenných textoch ([8], 106).

[3] Michael Stanford upozorňuje na rozdiel medzi faktmi a udalosťami ([12], 72 – 74) a odmieta Eltonovo zamieňanie „udalostí" s „faktmi" ([12], 80). Richard Evans tvrdí, že fakt a pramene sú konceptuálne odlišné, pričom fakt nemusí byť udalosťou ([8], 78 – 79).

znania a potreba selekcie“ –, vzápätí konštatuje, že „tie možno liečiť primeraným odborným vzdelaním a výskumom“ ([6], 63). Z jeho pohľadu „narastajúce poznanie v skutočnosti vedie k nárastu zhodujúcich sa vedomostí (certainty)“, pričom diskusie medzi historikmi „jasne podčiarkujú existenciu skutočnej pravdy, nie prevládanie individuálnych a arbitrárnych postojov“ ([6], 61). Eltonova predstava osobitého (autonómneho) postavenia historika a osobitého charakteru jeho bádania, ktorého výsledkom je „kontrolovaná rekonštrukcia minulosti“ ([6], 91), už na prvý pohľad nastoľuje viacero problémov. Tieto problémy sa dotýkajú výberu a miery uplatniteľnosti metód a postupov zo sociálnych vied, ktoré by neohrozovali autonómnosť historikovho prístupu pri výskume pramenného materiálu.[4] V prípade „prehliadania“ týchto problémov jeho chápanie histórie vyvoláva (naivnú) optimistickú predstavu o „relatívne“ bezproblémovom postupnom približovaní sa historikov k (čoraz presnejšiemu) poznaniu jednej pravdy o minulosti, ktorú historici vo svojich prácach predstavujú.[5] Zdôrazňovaním „lákavého“ autonómneho postavenia historika a špecifík jeho výskumu (odkazovaním len na erudovaný prístup historika pri výskume prameňov) sa Elton zdanlivo „vyhol“ nepríjemným otázkam, ktoré sa prirodzene objavujú v spojitosti s historikovou voľbou konkrétneho prístupu, metódy alebo teórie. Pravdepodobne si dobre uvedomoval, že pripustenie určitého problematizovania historikovho prístupu alebo metódy pri výskume pramenných materiálov či spôsobe predstavenia výsledkov výskumu môže vyvolávať pochybnosti dotýkajúce sa nielen pravdivosti historických prác, ale aj zmyslu práce historikov.[6] Podobný názor zastávala aj Getrude Himmelfarbová, z pohľadu ktorej sa s pripustením písania o dejinách z istej perspektívy (rasy, triedy náboženstva) spája spolitizovanie a degradovanie histórie „prostredníctvom jej fragmentácie tak, že jej chýba všetka koherencia a zameranie (focus), zmysel kontinuity – skutočne celý význam“ ([10], 154).

[4] Viaceré otázky vyvoláva Eltonova predstava o fáze písania, podľa ktorej sa historik nevyhne vytváraniu (uplatňovaniu) modelov (pattern-making) ([6], 98), pričom zároveň varuje pred prehnaným uplatňovaním modelov ([6], 99). Eltonovo riešenie otázky vzniku rôznych interpretácií historických udalostí s odvolávaním sa na detailné poznanie minulosti, ako aj na jeden správny prístup ku skúmaniu pramenného materiálu (ktoré odhalí v nich jednu pravdu minulosti), sa javí ako zavádzajúce a v mnohých prípadoch ako zjednodušujúce problém interpretácie historických prameňov. Na tento problém upozornili aj Eltonovi názorovou pozíciou blízki M. Stanford ([12], 80) a R. Evans ([8], 84, 195).

[5] S týmto Eltonovým pohľadom sa viaže aj predpoklad, že historik (pri dodržaní Eltonových odporúčaní) sa môže svojím výskumom dopracovať k výsledku, ktorý bude odolný proti dobovým zmenám ([6], 104 – 105).

[6] V práci *Návrat k podstatám* (1991) pri obhajobe nezávislého pochopenia minulosti Elton ostro vystúpil proti možnosti pripustiť význam interpretačnej teórie ([7], 10 – 11), hermeneutiky ([7], 30) a dekonštrukcie ([7], 37 – 38) pre prácu historika, ktorá je z jeho pohľadu pevne viazaná na autoritu prameňov. Na zaplnenie medzier v poznaní minulosti, vznikajúcich z nedostatku, nedostupnosti prameňov, podľa neho nemôžu historici použiť fikciu. Tieto medzery a nejasnosti v poznaní minulosti podnecujú historikov k plodným názorovým výmenám, vedúcim „čoraz bližšie k pevnosti pravdy“ ([7], 49). Pochybnosti historika o možnosti dosiahnuť pravdu a pravdivý pohľad na minulosť vedú podľa Eltona „priamo k neopodstatnenému nihilizmu, ktorý umožňuje historikovi tvrdiť čokoľvek, čo sa mu zapáči“ ([7], 49).

S naivnorealistickou pozíciou sa viaže presvedčenie, že historik na základe kritickej analýzy prameňov získava vzájomne súvisiace fakty, ktorými dopĺňa a spresňuje dovtedy známe poznanie, a tým sa podieľa na odkrývaní pravdy o minulosti. Práce historikov preto ponúkajú pravdivé zobrazovanie (rekonštrukcie) diania v minulosti. Aj keď sa v súvislosti s predstavami stúpencov tohto naivnorealistického pohľadu objavuje viacero závažných problémov, v spojitosti s ním zdôrazňovaná legitimita len jednej predstavy o minulosti, ktorá je stotožňovaná s jednou alebo viacerými naráciami, „neproblematizuje" určovanie „nemenných" významov jednotlivých udalostí, a teda ani presného obrazu samotnej historickej reality. Vzhľadom na ich presvedčenie, že určitá historická narácia predstavuje objavenie skutočného (neskresleného) obrazu minulosti, sa javí ako prirodzené používanie pojmov „pravda" alebo „pravdivý príbeh".

Proti prácam G. Eltona, ktorý sa pokúšal zdôvodňovať význam názorovej pozície označenej ako *naivný realizmus,* sa objavilo viacero výhrad (aj z radov s ním sympatizujúcich historikov), pričom koncepčne rozdielne názory prezentovali Hayden White, Frank Ankersmit alebo Keith Jenkins.[7] Názorový postoj Whita a Ankersmita sa v prácach Černíka a Zeleňáka označuje ako *konštruktivizmus* (*narativizmus*).[8] Na rozdiel od názorového postoja naivných realistov predstavitelia a stúpenci konštruktivizmu považujú výsledok historikovej práce (najčastejšie v podobe historickej narácie) za určitý historikov konštrukt, ktorý je zložitým viacvrstvovým celkom. Samotné historické narácie sú podľa nich interpretáciami dostupného pramenného materiálu, pričom sa určitým spôsobom vzťahujú na minulosť. V porovnaní s názormi naivných realistov sa v prácach teoretikov reprezentujúcich tento názorový prúd stretávame s výraznejším poukazovaním na legitímnosť uplatnenia viacerých prístupov pri výskume minulosti a pri interpretácii pramenného materiálu. Zároveň konštruktivisti zdôrazňovali nevyhnutnosť historikovho zaujatia určitej perspektívy (teórie) pri naratívnom predstavovaní minulosti, pričom samotný charakter tvorby historickej narácie spochybňoval možnosť uvažovať o nej ako o médiu predstavujúcom pravdivý model alebo „odraz" minulej skutočnosti.[9] Konštruktivistické chápanie

[7] Medzi stúpencov tradičného pohľadu na históriu možno zaradiť R. Evansa a M. Stanforda, ktorí sa kriticky vyjadrili k niektorým tvrdeniam G. Eltona, ale zásadnejšie kritické výhrady zameriavali najmä proti názorom Haydena Whita a stúpencov postmoderny (K. Jenkins a F. Ankersmit).

[8] Stanfordovo vysvetlenie procesu vytvárania historikovej celostnej predstavy o minulosti (pri ktorom použil pojem „konštrukcia" ([12], 104)) viedlo Ankersmita k tomu, že ho priradil ku konštruktivistom ([2], 281). Proti tomuto zaradeniu sa Stanford neskôr ohradil ([13], 233). V prípade pojmu „narativizmus" je možné stretnúť sa s použitím tohto pojmu v spojitosti s prácami, ktoré predstavovali odlišné chápanie histórie. Zatiaľ čo Brian Fay tento výraz používa v súvislosti so svojou stredovou pozíciu, nachádzajúcou sa medzi naratívnym realizmom a naratívnym konštruktivizmom ([9], 231 – 232), pre W. Draya sa používanie tohto pojmu spájalo s prácami Arthura Danta, W. B. Gallieho a Mortona Whita ([4], 153 – 171). Použitie pojmu „narativizmus" Eugenom Zeleňákom sa viaže s Ankersmitových chápaním tohto pojmu, ktorý ho spájal predovšetkým so svojím chápaním histórie, predstaveným v *Naratívnej logike* (1983), a s Whitovou prácou *Metahistória* (1973).

[9] Jeden z najznámejších predstaviteľov konštruktivistického pohľadu na históriu Hayden White v práci *Metahistória* už v spojitosti s kronikou poukazoval na proces selekcie a usporiadania dát z nespracovaného pramenného materiálu, ktorý sa historik pokúša priblížiť zrozumiteľnejším spôsobom

povahy historických narácií u Haydena Whita problematizovalo tradičné chápanie konštrukcie historickej narácie (predpokladajúce nezaujaté uvádzanie faktov a ich správne usúvzťažnenie jedným spôsobom) a „legitimizovalo“ nevyhnutnú prítomnosť fikcie (viazanej na použitie naratívnej formy) v historickej narácii. Whitove práce vyvolali negatívnu reakciu mnohých historikov a teoretikov.[10] Pozornosť Haydena Whita nepútal problém faktov, ale proces tvorby historickej narácie, pretože pre neho bola historická narácia vhodným prostriedkom na predstavovanie diania v minulosti, ktoré zároveň určitým spôsobom opisovala.[11]

Podobný pohľad na proces konštrukcie historickej narácie podal v *Naratívnej logike* (1983) Frank Ankersmit. Zdôrazňoval v nej, že historici nemajú k dispozícii všeobecne akceptovateľné „prekladové pravidlá“, ktoré by umožňovali projektovať minulosť na úroveň jazykovej naratívnej reprezentácie ([1], 80 – 88), navrhujúcej recipientovi určitý pohľad na minulosť. V Ankersmitovom chápaní povahy historickej narácie ako osobitého celku, ktorá ponúkala určitú interpretáciu minulosti, mala kľúčový význam *naratívna substancia,* prostredníctvom ktorej sa organizovalo vnútorné usporiadanie narácie ([1], 98). Používanie pojmov „pravdivý“ a „nepravdivý“ obmedzil Ankersmit na jednotlivé tvrdenia (statements), pričom v súvislosti s historickými naráciami navrhuje používanie „termínov ‚subjektívny‘ a ‚objektívny‘“ ([1], 77). Kým pre Whita sú nevyhnutným „spojovacím článkom“ medzi minulosťou a historickou naráciou legitímne o nej informujúcou predovšetkým údaje v pramennom materiáli a kronikách, pre Ankersmita sú to (opisujúce) jednotlivé tvrdenia, ktorých pravdivosť je overiteľná. Ako výstižne konštatuje Eugen Zeleňák, z pohľadu konštruktivistov „historici nekonštruujú jednotlivé fakty, ale celostné návrhy na to, ako vykladať minulé dianie“ ([18], 627).

Keďže predstavitelia konštruktivizmu uvažujú o nevyhnutnosti pôsobenia viacerých legitímnych vplyvov (napr. ideológie, jazyka, teórie) pri konštrukcii historickej narácie alebo o absencii všeobecne akceptovateľných „prekladových pravidiel“ (ktoré by mohli napomáhať „zjednocovaniu“ historikmi predstavovaných obrazov minulosti), pripúšťajú

istému publiku ([16], 5). Samotné usporiadanie udalostí v príbehu, ktoré boli spomínané v kronike, nastoľovalo podľa neho otázku dotýkajúcu sa konštrukcií historickej narácie. Keďže historik si pri konštrukcii príbehu volí jeden z typov výkladových modov sujetu, argumentácie a ideologickej implikácie ([16], 7 – 29) a jeho predstava o minulosti je determinovaná hlbinnými štruktúrnymi formami (trópami) ([16], 31 – 38), historická práca (narácia) je „verbálna štruktúra vo forme naratívneho – prozaického diskurzu, ktorý si robí nárok byť modelom alebo obrazom minulých štruktúr a procesov a *vysvetľuje skutočné dianie* cestou ich podania“ ([16], 2). Túto definíciu historickej narácie z *Metahistórie* White neskôr „zradikalizoval“ a v stati *Historický text ako literárny artefakt* sa už stretávame s tvrdením, že „historické narácie sú verbálne fikcie, ktorých obsahy sú *vymyslené* (invented) i *objavené* (found) zároveň“ ([17], 135).

[10] Bližšie pozri ([14], 812 – 818) a ([14], 677 – 683).

[11] White si podobne ako A. Danto uvedomoval, že naše poznanie historických udalostí je možné len na základe určitého opisu. Toto Whitovo chápanie naznačuje tvrdenie, že „historická naráca nie je iba záznamom toho, ‚čo sa stalo‘ pri prechode z jedného stavu vecí do druhého, ale aj postupným *znovuopísaním* súborov udalostí“ ([17], 152).

možnosť považovať za vierohodné (presvedčivé) viaceré (niekedy aj výrazne sa odlišujúce) historické narácie. V súvislosti s tým, že autori odlišných historických narácií (reprezentácií) si robia nárok na pravdivé (presvedčivé) zobrazenie a predstavenie historickej reality, dostáva sa do popredia problém vymedzenia významov historických udalostí a presnejšieho obrazu minulosti.[12] Pripustenie nevyhnutnej prítomnosti „legitímnych" fiktívnych prvkov v historických naráciách, ako aj narastajúca pluralita pohľadov na minulosť či rôznorodosť historických reprezentácií minulosti nevyvolávajú u stúpencov konštruktivizmu vážnejšie obavy o zmysel práce historikov.

Zdá sa byť prirodzené, že metodologické úvahy predstaviteľov naivného realizmu, a najmä konštruktivizmu, o práci historika a o povahe historických narácií vyvolali rôzne reakcie a pokusy o formulovanie vlastnej stredovej pozície.[13] Podľa Eugena Zeleňáka stredovú pozíciu je vhodné identifikovať s názormi *kritických realistov* (Chrisa Lorenza a Johna Zammita), ktorí „na jednej strane nemienia považovať historické práce za bezprostredné ‚kópie' reality, no na druhej strane sa odmietajú vzdať idey, že historici by sa mali snažiť o pravdivé diela referujúce na minulosť" ([18], 628). Odmietnutie požiadavky považovať historické narácie za bezprostredné „kópie" reality mieri proti takému chápaniu povahy historických prác (narácií), aké zastávajú naivní realisti. Zdôraznenie možnej snahy historikov o pravdivé referovanie na minulosť malo pravdepodobne smerovať proti názorovej pozícii konštruktivistov. Aj keď je zrejmé, že koncepcie Haydena Whita a Franka Ankersmita môžu vyvolávať pochybnosti o zmysle práce historikov, neznamená to, že by priamo odmietali snahu historikov skúmať minulosť (pátrať po „pravde") alebo vytvárať pravdivé diela.[14]

Problém pravdivosti historických narácií sa objavuje pri domýšľaní vymedzenia kritického realizmu, podľa ktorého „minulú realitu nemožno zachytiť bezprostredne, ale len

[12] Vzhľadom na čoraz viditeľnejšiu pluralitu historických reprezentácií minulosti v postmodernej kultúre sa zdá, že „fundamentálne tvrdenie o neurčitosti sociálnych fenoménov má opodstatnený význam" ([11], 496).

[13] Príkladom pokusu o formulovanie stredovej pozície je aj predstava tzv. *narativizmu* Braina Faya, ktorá preberá z naratívneho konštruktivizmu myšlienku o možnosti priebežnej a nekonečnej revízie naratívneho popisu a z naratívneho realizmu názor, že voľba určitej naratívnej formy historikom „nie je náhodná a nie je ani len zobrazujúcim prostriedkom a že v našej identite sú nám ako aktívne konajúcim ľuďom príbehy vtelené" ([9], 231). V súvislosti s faktmi Fay konštatuje, že „medzi faktmi a teóriami nie je žiadny pevne stanovený rozdiel", pretože ak „fakty sú nasýtené teóriou, dá sa vlastne presnejšie hovoriť o tom, že fakty samy sú teoretickými entitami, i keď nízkoúrovňového, obvykle observačného typu" ([9], 95).

[14] V súvislosti s úvahami o najvhodnejších spôsoboch zobrazovania reality nachádza White podobnosti vo využívaní niektorých postupov medzi historikmi a autormi literárnych príbehov, ako aj prítomnosť rovnakých konštrukčných prvkov v ich naráciách. Na rozdiel od tradičného postoja historikov svojím relativistickým chápaním historického poznania neobmedzil možnosť „pravdivého" naratívneho zobrazenia minulosti len na vybrané narácie historikov. V spojitosti s chápaním historických narácií ako reprezentácií Frank Ankersmit rozlišuje medzi opisom, ktorý *referuje* na realitu, a reprezentáciou, ktorá vypovedá *o* realite ([2], 193). Ankersmitovo striktné rozlišovanie medzi opisom a reprezentáciou zároveň predstavuje aj určitý návrh na riešenie zložitých problémov objavujúcich sa v súvislosti s úvahami o pravdivosti historických narácií.

cez nejaký referenčný rámec“, pričom „to však nie je dôvod na to, aby sme podľa vzoru narativistov odmietli hovoriť o pravdivosti historických narácií“ ([18], 629). Vzhľadom na množstvo príkladov sa nám zdá, že v súčasnosti je pre väčšinu teoretikov histórie veľmi zložité pokúšať sa o spochybňovanie významu uplatňovania určitého teoretického a pojmového rámca v spojitosti s konštrukciou historickej narácie. Pripustenie možnosti uplatnenia rôznych teoretických rámcov v prípade udalostí, ako je korunovácia kráľa alebo jeho verejná poprava, ktoré sú relatívne detailne opísané v dostupných písomných prameňoch, nemusí z pohľadu stúpencov kritického realizmu nevyhnutne nastoľovať vážnejšie otázky týkajúce sa odlišného priblíženia týchto udalostí v naráciách historikov.

Domnievame sa, že podobne ako v prípade niektorých konštruktivistických koncepcií budú sa v spojitosti s uplatňovaním rôznych teoretických rámcov pri naratívnom približovaní zložitých sociálnych javov alebo nedostatočne zdokumentovaných udalostí objavovať problémy, s ktorými zápasia stúpenci konštruktivizmu. V rámci skupiny historikov používajúcich jeden teoretický (pojmový) rámec je určitá historická narácia považovaná za pravdivú, pričom z pohľadu druhej skupiny, uplatňujúcej iný teoretický rámec, bude za pravdivú považovaná zasa iná (možno aj výraznejšie odlišná) historická narácia. V tejto súvislosti sa prirodzene objavuje otázka, či kritickí realisti môžu uvažovať o nejakej konkrétnej historickej narácii ako o skutočne *pravdivej,* alebo ako máme správne chápať pojem „pravdy“ v spojitosti historickými naráciami. Ak je možné podľa kritických realistov (na rozdiel od narativistov) uvažovať o nejakej narácii ako o pravdivej, tak je dôležité vedieť, na základe akých kritérií môže niekto určovať, ktorá historická narácia je pravdivá, príp. nepravdivá.[15] Ak pre kritických realistov je dôležité len zdôrazňovanie možnosti pravdivého priblíženia k minulosti ([18], 632), tak sa objavuje otázka, či ich stanovisko nemá v skutočnosti podstatne bližšie k pozíciám predstaviteľov konštruktivizmu než k naivnému realizmu.[16]

V posledných desaťročiach sa stala osobitá povaha práce historikov a historických narácií predmetom záujmu viacerých teoretikov, ktorí prostredníctvom svojich analýz koncipovali rôzne teoretické reflexie. Tieto reflexie kládli dôraz na rôzne faktory a prvky, ktoré podľa nich ovplyvňovali proces historikovej práce, pričom sa vykryštalizovali pólové názorové pozície konštruktivizmu a naivného realizmu. Pokusy o hľadanie „strednej cesty“, spojenej s formulovaním osobitých riešení problémov spätých s históriou, môžu napomôcť osvetliť viaceré jej aspekty. Zároveň by sa mohli stať aj podnetom na opätovné prehodnotenie niektorých názorov stúpencov konštruktivizmu a naivného realizmu.

[15] V tejto súvislosti by bolo pre čitateľa prínosné vedieť, akým spôsobom sú podľa Chrisa Lorenza, ako aj Eugena Zeleňáka „historické práce testovateľné“, keď hovorí o tom, že historické práce hovoriace o minulej realite „sú testovateľné“ ([18], 629)

[16] Z nášho pohľadu názorový postoj Chrisa Lorenza môže pripomínať Brianom Fayom predstavený *perspektivizmus* ([9], 93 – 98), v ktorom sa s možnosťou alternatívnych a súperiacich konceptuálnych rámcov viaže hrozba relativizmu ([9], 98 – 104).

LITERATÚRA

[1] ANKERSMIT, F.: *Narrative Logic. A Semantic Analysis of Historian's Language*. The Hague: Martinus Nijhoff Philosophy Library 1983.
[2] ANKERSMIT, F. R.: Obrat k jazyku: literárna teória a teória histórie. In: *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Ed. R. Kožiak, J. Šuch, E. Zeleňák. Bratislava: Chronos 2009, s. 182 – 228.
[3] ČERNÍK, V.: Formovanie teórie spoločenského faktu. In: *Filozofia*, roč. 63, 2008, č. 8, s. 670 – 682.
[4] DRAY, W.: On the Nature and Role of Narrative in Historiography. In: *History and Theory*, 1971, vol. 10 , No 2, pp. 153 – 171.
[6] ELTON, G. R.: *The Practice of History*. Sydney: Sydney University Press 1967.
[7] ELTON, G. R.: *Return to Essentials*. Cambridge: Cambridge University Press 1991.
[8] EVANS, R. J.: *In Defence of History*. London: Granta Books 1997.
[9] FAY, B.: *Současná filosofie sociálních věd.* Praha: Sociologické nakladatelství 2002.
[10] HIMMELFARB, G.: *On Looking into the Abyss*. New York: Knopf 1994.
[11] SEDOVÁ, T.: K faktu vysvetlenia v historiografii. In: *Historický časopis*, 49, č. 3, s. 477 – 500.
[12] STANFORD, M.: *The Nature of Historical Knowledge*. Oxford: Blackwell 1986.
[13] STANFORD, M.: *An Introduction to the Philosophy of History.* Oxford: Blackwell 1998.
[14] ŠUCH, J.: Niekoľko poznámok k dielu Haydena Whita. In: *Filozofia*, č. 10, 2000, s. 809 – 819.
[15] ŠUCH, J.: Hayden White, *Metahistória* a písanie o minulosti. In: *Historický časopis*, č. 4, 2003, s. 669 – 684.
[16] WHITE, H.: *Metahistory*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press 1973.
[17] White, H.: Historický text ako literárny artefakt. In: *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Ed. R. Kožiak, J. Šuch, E. Zeleňák. Bratislava: Chronos 2009, s. 134 – 153.
[18] ZELEŇÁK, E.: Historický fakt, realizmus a konštruktivizmus. In: *Filozofia*, roč. 64, 2009, s. 625 – 633.

Ďakujem Eugenovi Zeleňákovi a Jozefovi Viceníkovi za pripomienky, ktoré prispeli k spresneniu niektorých formulácií v texte.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č.2/0207/09.

PhDr. Juraj Šuch, PhD.
Katedra filozofických vied FHV UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR
e-mail: such@fhv.umb.sk